

Русілка В.І. (Віцебск, Беларусь)

**Мастацкая рэпрэзентацыя вобраза Элізы Ажэшкі ў паэме Любові Русілкі
“Зямлі і людзям”**

Незвычайная асоба і багатая творчасць Элізы Ажэшкі маюць прамое дачыненне да беларускай літаратуры (праблематыка, нацыянальны беларускі каларыт, фальклорная аснова твораў). Такія мастацкія феномены працягваюць актыўнае існаванне ў літаратурным і грамадскім працэсе і праз стагоддзе: перавыдаюцца творы, выходзяць з друку даследаванні, прысвечаныя пісьменніцы, яе творчасць вывучаецца ў школах і ВНУ. Цікавы факт літаратурнага жыцця – з’яўленне мастацкага твора пра Элізу Ажэшку, ліра-эпічнай паэмы гродзенскай паэтэсы Любові Русілкі “Зямлі і людзям”, напісанай паводле мемуараў, пісьмаў і ўрыўкаў з твораў выдатнай польскай пісьменніцы.

У лёсах дзвюх жанчын – Элізы Ажэшкі і аўтаркі паэмы, якая нарадзілася на сто гадоў пазней, – няма цікавых супадзенняў. Маленства і юнацтва Л. Русілкі прайшло на радзіме Э. Ажэшкі, у вёсцы Мількаўшчына Гродзенскага раёна, а сям’я будучай паэтэсы займала адзін з пакояў вялікага панскага дома, які называлі “Ажэшчыным домам”, бо тут нарадзілася Эліза. Асоба Элізы Ажэшкі з дзяцінства хвалявала Л. Русілку, і яна, настаўніца-філолаг з адукацыяй двух класічных універсітэтаў, у 2005 годзе напісала і выдала паэму “Алея Элізы”, якая стала часткай апублікаванай у 2013 годзе новай паэмы “Зямлі і людзям”. Твор, натхнёны ўспамінамі маленства, вызначаецца асаблівым пранікнёным лірызмам і ўсхваляванасцю. Мэта гэтай вялікай працы, якой папярэднічалі краязнаўчыя пошукі, знаёмства з аўтабіяграфіяй і мемуарамі Элізы Ажэшкі, выдадзенымі ў пачатку XX стагоддзя маскоўскімі выдавецтвамі “Русское богатство” і “Орион”, з навуковымі працамі І. Енчэко, В. Гапавай, У. Содаля, А. Марціновіча, з гістарычнай літаратурай – папулярызацыя жыцця і творчасці выдатнай пісьменніцы, прызначыў яе да яе і да Радзімы, выказванне ўдзячнасці і павагі да асобы, якая пакінула значны след у гісторыі Беларусі і ў людскіх сэрцах.

Паэму Л. Русілкі можна назваць сур’ёзным гістарычным творам, таму невыпадкова на яе публікацыю ў часопісе “Полымя” першым адгукнуўся доктар гістарычных навук А. Русецкі, які адзначыў фактаграфічную аснову “Алеі Элізы”, багатую канкрэтыку твора і зрабіў вывад аб тым, што ён вызначаецца “глыбокім спасціжэннем жыцця і творчасці польскай пісьменніцы Элізы Ажэшкі (1842–1910), высокамастацкім афармленнем яе біяграфіі” [3, с. 128].

Змест паэмы найперш абумоўлены тым, што ў багатай польскамоўнай спадчыне Э. Ажэшкі (звыш 200 мастацкіх твораў, змешчаных у 50 тамах) ёсць выдатныя творы, дзе славуця пісьменніца адлюстравала жыццё беларускага сялянства ў 60–80 гадах XIX стагоддзя. Гэта апавяданні, сярод якіх першае – “Малюнак з галодных гадоў” (1866) і “Тадэвуш” (1885), аповесці “Нізіны” (1884), “Дзюрдзі” (1885), “Хам” (1889); нарысы “Людзі і кветкі над Нёманам” (1888–1892). Названымі творамі Э. Ажэшка, па сутнасці, першай паведаміла шырокаму свету аб

тагачасным беларускім народзе, выказала яму, прыгнечанаму і абяздоленаму, павагу і спачуванне, раскрыла лепшыя чалавечыя якасці беларусаў.

Творчая задума аўтара паэмы – сцвердзіць, што Эліза Ажэшка, якая ў сваіх творах пра мінулае беларускага народа пакінула багатую духоўную спадчыну, заслужыла яго ўдзячнасць і пашану, а вядомасць твораў пісьменніцы сярод сучасных чытачоў вартая падтрымкі і пашырэння. З гэтай мэтай Л. Русілка стварыла мастацкую біяграфію Элізы Ажэшкі і ажыццявіла сціслую паэтычную рэпрэзентацыю асноўных яе твораў.

Паэма складаецца з трох частак – “Алея Элізы”, “З Нёманам мілым” і “Гараднічанка”. Па агульным кампазіцыйным прынцеце вызначана чатырнаццаць раздзелаў, якія пабудаваны з асобных, закончаных па ідэйным змесце, рытмічнай схеме і сродках мастацкай выразнасці кароткіх эцюдаў. Улічваючы аддаленасць прадмета апісання ў часе ды іншыя акалічнасці, да кожнага з раздзелаў даюцца прэзідэнтныя каментарыі. Яны прадстаўлены ў форме аўтарскіх разважанняў, паведамленняў, звернутых да ўяўнага чытача, звязаны паміж сабой і добра ўплываюць на знітанасць раздзелаў і частак паэмы. Часам тое ці іншае тлумачэнне ўзбагачае чытача і новымі ведамі, якія дазваляюць лепш зразумець паэтычны тэкст.

Вобраз Элізы Ажэшкі, яе маналог аб сваім жыцці і творчасці, што, пачынаючы з другога раздзела, гучыць на працягу ўсяе паэмы, трымае на сабе ўсю ўнутраную структуру твора. Цэласнасць кампазіцыі ўласціва і першаму раздзелу паэмы, заснаванаму на дыялогах, бо ўсе яны – пра Элізу ці з яе ўдзелам.

Асабліва выразна творчая задума Л. Русілка і майстэрства яе ўвасаблення відаць пры параўнанні аўтабіяграфіі Э. Ажэшкі, якая была надрукавана ў зборніку “Русское братство” ў 1910 годзе, і адпаведнага тэксту паэмы, у якім расказваецца пра радасць ад першых творчых вопытаў пісьменніцы.

Аўтабіяграфія Элізы Ажэшкі

Я памятаю хвіліны, калі блакітнае
світанне падаючы на мой стол,
рабіла святло лямпы, падобным да
святла грамнічнай свечкі.

Я ўскоквала, выбягала з дому,
адпраўлялася на палоску лугу.

У траве, расе пад лісцем дрэў,
нібы пазалочаных касымі
прамянямі сонца, я стаяла,
блізка,
хадзіла – бадзёрая, вясёлая,

Тэкст паэмы

Блакітнае світанне
Зноў падае на стол –
І свечкай лямпя стане,
Схаваецца ў прастор.

Ускокваю – і з дому.
На луг! Туды ўцячы!
І вось ніякай стомы
Ад працы і ўначы.

Раса ў траве і лісці
Ўжо золатам дрыжыць.
Мой новы дзень так
Як хочацца ў ім жыць!

перапоўненая радасцю жыцця.

[2, с. 41]

Такія тэкстуальныя супадзенні, якія можна было б доўжыць, пераконваюць у тым, што Л. Русілка нідзе не адступае ад сваёй канцэптуальнай задумы: напісаць паэму паводле ўспамінаў самой пісьменніцы, зрабіць больш блізкім для чытача вобраз Элізы Ажэшкі і адначасова ўзвысіць, апаэтызаваць яго. Ідэйнай задуме адпавядае і змястоўнасць формы: прыведзены паэтычны ўрываек вызначаецца яркім рытмічным малюнкам, рытм энергічны, аптымістычны, лёгкі, ён перадае радасць ад мастацкай творчасці, ад маладосці; радкі кароткія, лаканічныя і насычаныя дзеяннем; рыфма гучная, змястоўная (світанне – стане, стол – прастор, уцячы – і ўначы). Асабліва ўзмацняецца эмацыянальна-вобразнае ўздзеянне гэтага ўрыўку паслядоўным выкарыстаннем аўтарскага інтанацыйнага кантрасту: папярэдні ўрываек, які перадаваў пакутлівыя развагі, разлад і супярэчнасці паміж побытам і творчасцю, напісаны ў зусім іншай і павольнай інтанацыі: “Год прайшоў, і праходзіць другі. / Гаспадарка ў знясілі. Даўгі...” [2, с. 40]. Калі ж дадаць, што кожны з суседніх чатырох урыўкаў напісаны сваім памерам, выбар якога інтуітыўна абумоўлены зместам, то становіцца відавочным ідэйна-мастацкая цэласнасць паэмы і майстэрства яе аўтара. Другая частка паэмы “Зямлі і людзям” ахоплівае амаль дваццаць гадоў жыцця Элізы Ажэшкі ў Гродне. Трэцяя – дзесяць год XIX стагоддзя і дзесяць год пачатку XX ста. Сюжэтная знітананасць трох частак абумоўлена храналагічнай асновай паэмы адзіным скразным вобразам гераіні твора, пастаўленым у цэнтр усіх падзей.

Цэласнасць і прадуманасць зместу падкрэсліваюць і эпіграфы ў пачатку кожнай часткі. “Дрэвы хаваюць таямніцы – расказваюць людзі” [2, с. 19], – сцвярджае “Алея Элізы.” “І рэкі хаваюць таямніцы – расказваюць людзі” [2, с. 51], – даводзяць часткі “З Нёманам мілым” і “Гараднічанка”.

У другой частцы паэмы аўтар на пярэдні план выводзіць творы Элізы Ажэшкі, стварае свееаслоўную мастацкую рэпрэзентацыю іх сучаснаму чытачу, кожны раз знаходзячы для гэтага адпаведныя сродкі выразнасці: ці то паведамленне самой пісьменніцы (раман “Марта”), ці меркаванне знаўцаў (“Meir Эзафовіч”), ці пісьмо сяброўцы (аповесць “Нізіны”), ці імправізацыя да заключнага эпизоду аповесці “Дзюрдзі”, ці характарыстыка “найпрыгажэйшага з герояў Э. Ажэшкі” (аповесць “Хам”).

Такая адметная мастацкая рэпрэзентацыя твораў выдатнай пісьменніцы, як і сама прысутнасць іх у паэме, абгрунтавана творчай задумай паэтэсы, якая прадугледжвае папулярызацыю твораў Элізы Ажэшкі сярод сучасных чытачоў.

Аўтар паэмы пераконвае чытача, што Эліза Ажэшка з высокай патрабавальнасцю ставілася да якасці сваіх твораў: чатыры з дзесяці, напісаных у 1864 – 1869 гадах, яна спаліла, незадаволеная іх мастацкай вартасцю. З паэмы відаць таксама, як паважліва адносілася пісьменніца да літаратурнай крытыкі, чакала ад яе водгукаў на свае кнігі, прыслухоўвалася да заўваг.

У пісьменніцкім лёсе Элізы Ажэшкі было нямала і расчараванняў. Двойчы (у 1905 і 1909 гадах) яна вылучалася на атрыманне Нобелеўскай прэміі, і кожны раз

перавага была аддадзена творах Генрыка Сянкевіча. Ды пісьменніца з годнасцю ўспрымала ўсё і славу спазнала пры жыцці. Сваю ж творчую дзейнасць яна разглядала як службу радзіме: “Для радзімы і трэба – пішы” [2, с. 40].

У паэме надаецца вялікая ўвага грамадскай дзейнасці Э. Ажэшкі і яе асабістаму жаночаму лёсу. Ён не песціў яе, ды і яна не часта пакаралася яго волі, а тварыла сваё жыццё сама, не заўсёды ўкладваючыся ў рамкі існуючай тады мадэлі жаночага прызначэння. Не магла не адбіцца на асабістым лёсе Э. Ажэшкі яе барацьба за эмансіпацыю жанчыны ў сям’і і грамадстве. Яе жаночае сэрца адпаведна паказана ў паэме: яно добрае і пяшчотнае, але і смелае, і рашучае.

Эліза Ажэшка – асоба незвычайная, выключная па маштабе пісьменніцкага дару, дзейная і самаахвярная, незалежная і свабодалюбівая. У паэме Л. Русілка “Зямлі і людзям” яна паўстала перад чытачом яшчэ і велічнай. Такой вызначыла пісьменніцу яе вялікая духоўная спадчына. Зусім не выпадковым з’яўляецца факт напісання паэмы пра Элізу Ажэшку. Яна па самой сутнасці свайго жыцця, па сіле і значнасці характару тыповая паэмная геранія. У планах Л. Русілка – працяг паэтычнага асэнсавання творчасці польскай пісьменніцы, напісанне тэксту араторыі па паэме і лібрэта оперы па рамане Э. Ажэшкі “Над Нёманам”.

Урыўкі з паэмы Л. Русілка перакладзены на польскую мову Яўгеніяй Кузьміцкай, твор выкарыстоўваецца ў афармленні музея Э. Ажэшкі, які ёсць у Мількаўшчынскай школе.

Літаратура

1. Русецкі, А. Вехі гістарычнай біяграфіі / А. Русецкі // Маладосць. – 2006. – № 7. – С.128–129.
2. Русілка, Л. Зямлі і людзям : паэма / Л. Русілка. – Гродна : ТАА “ЮрСаПрынт” – 2013. – 162 с.